

КАРТОГРАФІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ: АКТУАЛЬНІСТЬ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті обґрунтовано актуальність картографічного забезпечення стратегій розвитку територій, зазначено переваги карт над іншими засобами візуалізації даних. Підкреслено, що розробка карт для стратегій розвитку є найбільш доцільною для країн із значною географічною грамотністю громадян, багатими традиціями картографування. На основі аналізу 145 світових стратегій розвитку різних територіальних рівнів охарактеризовано сучасний стан даного напрямку картографування, виділено основні тенденції: переважання оглядових карт над тематичними; домінування інвентаризаційних та оцінювальних аналітичних карт; схематичний характер та естетична привабливість карт. Встановлено, що на даний момент розробники супроводжують картами лише ті розділи стратегій, що містять загальні відомості про територію, характеристику природно-ресурсного потенціалу, соціально-економічної ситуації. Сформульовано основні принципи розробки карт для стратегій розвитку: системності, упорядкованості, оперативності, відкритості, первинної уніфікованості. Зазначено, що на різних етапах стратегічного планування (передпланувальному; визначення цілей і задач розвитку; формулювання сценаріїв розвитку; реалізації стратегії) слушно задіяти всі функціональні типи карт: інвентаризаційні, оцінювальні, рекомендаційні, прогностичні. Зроблено висновок про перспективи картографічного забезпечення стратегій розвитку територій.

Ключові слова: стратегія розвитку, розвиток території, стратегічне планування, картографічне забезпечення, карта.

Н. В. Попович, В. А. Пересадько. КАРТОГРАФИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ: АКТУАЛЬНОСТЬ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ. В статье обоснована актуальность картографического обеспечения стратегий развития территорий, указаны преимущества карт над другими средствами визуализации данных. Подчеркнуто, что разработка карт для стратегий развития является наиболее целесообразной для стран со значительной географической грамотностью граждан, богатыми традициями картографирования. На основе анализа 145 мировых стратегий развития различных территориальных уровней охарактеризовано современное состояние данного направления картографирования, выделены основные тенденции: преобладание обзорных карт над тематическими; доминирование инвентаризационных и оценочных аналитических карт; схематический характер и эстетическая привлекательность карт. Установлено, что на данный момент разработчики сопровождают картами только те разделы стратегий, которые содержат общие сведения о территории, характеристику природно-ресурсного потенциала, социально-экономической ситуации. Сформулированы основные принципы разработки карт для стратегий развития: системности, упорядоченности, оперативности, открытости, первичной унифицированности. Отмечено, что на разных этапах стратегического планирования (предпланировочном; определения целей и задач развития; формулировки сценариев развития; реализации стратегии) уместно задействовать все функциональные типы карт: инвентаризационные, оценочные, рекомендательные, прогностические. Сделан вывод о перспективах картографического обеспечения стратегий развития территорий.

Ключевые слова: стратегия развития, развитие территории, стратегическое планирование, картографическое обеспечение, карта.

Актуальність роботи. У сучасному світі процес просторового планування супроводжується розробкою відповідних документів - концепцій, стратегій розвитку, планів дій. Якщо концепції, як правило, окреслюють ключові вектори розвитку території, то стратегії і плани дій – конкретні сценарії, цілі, завдання та індикатори їх виконання. Формування стратегій розвитку територій (СРТ) є складною міждисциплінарною задачею, до якої долучається широке коло спеціалістів.

Як показав аналіз світових і вітчизняних СРТ [7; 9; 15], розробники активно використовують спрощені, з точки зору географа, засоби візуалізації даних (таблиці, графіки, діаграми, інфографіку), нехтуючи картами. Про це свідчить статистика включення картографічної інформації до національних стратегій сталого розвитку країн Європи: картами серед них забезпечені лише 14 % [7]. Однією з причин є відсутність картографів у колективах фахівців-розробників стратегій.

З огляду на вищесказане, вважаємо обґрунтування актуальності картографічного забезпечення СРТ, аналіз його сучасного стану і перспектив важливою науковою задачею, особливо для нашої країни, в якій наразі з'являються нові адміністративно-територіальні утворення – об'єднані територіальні громади, які потребують не тільки якісних стратегій розвитку, але і забезпечення їх новими картографічними творами, які б відображали і змінені територіальні межі, і особливості природних і соціально-економічних умов в цих межах.

Аналіз попередніх досліджень. На доцільності укладання карт для визначення перспектив розвитку території наголошувала ціла низка науковців, зокрема географів. Так, Н. Н. Баранський та А. І. Преображенський писали, що без картографічного відображення складно уявити кінцеву картину проєктованого комплексу та усвідомити його в усій конкретності просторових поєднань і відношень [1].

В Україні ще у 1984 р., задовго до появи перших стратегій розвитку, Л. Г. Руденком обґрунтовано необхідність планування територіальних систем із застосуванням картографічних творів [10]. На необхідності впровадження картографічного методу в теорію і практику стратегічного аналізу і планування наголошує С. І. Яковлева [16].

Концепція і структура атласів розвитку регіональних систем розроблялися: В. С. Тікуновим та Д. А. Цапуком (Атлас сталого розвитку Ярославської області [14]), А. Р. Батуєвим (Атласна інформаційна система сталого розвитку регіонів Сибіру [2]).

Серед картографічних творів даної тематики слід виділити: серію постерів, розроблену Міжнародною картографічною асоціацією [19]; «Атлас цілей сталого розвитку» [18] та «Атлас глобального розвитку» [17], укладені Світовим Банком; «Атлас сталого розвитку регіонів України», представлений на сайті Світового центру даних з геоінформатики та сталого розвитку [12].

Зазначимо, що незважаючи на значну теоретичну базу та певні практичні нароби, сучасний стан і методичні питання розробки карт для СРТ у роботах науковців майже не розглядалися.

Метою роботи є обґрунтування актуальності, аналіз сучасного стану та визначення перспектив картографічного забезпечення стратегій розвитку територій.

Виклад основних результатів. У територіальному плануванні під «стратегією розвитку» розуміють «вироблення комплексу довготривалих, найбільш принципових цілей функціонування регіону, планів практичних дій та ресурсного забезпечення їх досягнення й засобів контролю за реалізацією практичних завдань» [5, с. 103].

Ефективна стратегія розвитку об'єднує сподівання і спроможність влади, громадянського суспільства та приватного сектору сформулювати чітке бачення майбутнього, а також розробити і втілити тактику просування до нього. Вона визначає, які напрямки роботи є ефективними, поліпшує інтеграцію різних підходів та забезпечує можливість оптимального вибору там, де інтеграція неможлива [8].

Сучасні тематичні карти, їх серії та атласи як у цифровому, так і в друкованому вигляді можуть бути використані для підтримки прийняття управлінських рішень, розробки сценаріїв розвитку регіонів та їх складових частин [3, с. 285]. Вони мають ряд переваг над іншими засобами візуалізації даних, адже «подібним набором властивостей не володіє жодна інша ідеальна або матеріальна географічна модель» [4]. Так, робота з текстовими описами, таблицями, діаграмами

потребує значних затрат часу для аналізу просторової і тематичної інформації, тоді як картографічне зображення (за наявності елементарних умінь роботи з картами) дає змогу практично миттєво помітити відмінності в розвитку і динаміці явищ. Тож, коли мова йде про дані, віднесені до певних територіальних одиниць (що характерно для СРТ), доцільно обирати саме картографічну візуалізацію.

Безумовно, картографічний метод дослідження не може адекватно замінити всі інші інструменти стратегічного планування, однак він з ними вдало поєднується. Наприклад, SWOT-аналіз, PEST-аналіз, SNW-аналіз, PIMS-аналіз можуть бути доповнені оцінювальними та прогнозними картами, а GAP-аналіз – кореляційними.

Оскільки стратегії розвитку орієнтовані на широке коло користувачів, для тих країн, де більша частина населення не має гарної географічної підготовки, до стратегій раціонально включати лише основні карти, що ідентифікують територію. Широке використання карт у стратегіях є надзвичайно актуальним саме для держав, для яких характерна значна географічна грамотність громадян, багаті традиції та історія тематичного картографування. До цієї групи належить у тому числі й Україна.

Однак, як показав аналіз сучасних (розроблених після 2000 р.) стратегій розвитку різних територіальних рівнів (проаналізовано 145 документів), навіть ті країни, які мають картографічні школи й готують значну кількість фахівців даного напрямку, не в повній мірі використовують можливості карт для СРТ. Тенденції картографічного забезпечення СРТ в Європі та у пострадянських країнах практично не відрізняються, до них можна віднести:

1. Фрагментарність картографічного забезпечення стратегій (оскільки включення карт не є обов'язковою умовою розробки стратегій та окремих їх розділів, вони можуть бути взагалі не представлені у цих документах).

2. Переважання оглядових карт (географічного положення, адміністративно-територіального устрою, фізичних карт), які власне не дають жодного уявлення про сутність стратегії та сценарії розвитку території.

3. Домінування інвентаризаційних та оцінювальних аналітичних карт, майже повна відсутність комплексних і синтетичних.

4. Схематичний характер і естетична привабливість карт (кардинальна спрощеність географічної основи, мінімальна кількість додаткових і допоміжних елементів, використання яскравої кольорової гами).

У ході вивчення карт, представлених у СРТ різного ієрархічного рівня, було виявлено наступні проблеми: наявність численних логічних і графічних помилок; недотримання принципу внутрішньої єдності при підготовці серій карт (неузгодженість компонок, масштабів, умовних позначень); обмежена читабельність карт (через низьку роздільну здатність зображення); несучасність (для розробки соціально-економічних карт використовуються застарілі статистичні дані). Картами доцільно супроводжувати усі розділи стратегій, хоча на даний момент автори використовують їх здебільшого для ознайомлення користувачів з особливостями природно-ресурсного потенціалу та соціально-економічної ситуації у регіоні.

Маємо підстави вважати коренем цих проблем відсутність єдиного підходу та базової концепції щодо карт СРТ як поміж регіонів світу, так і в окремих країнах, оскільки відповідні рекомендації не включені до методичних посібників із підготовки стратегічних документів.

На наш погляд, картографічне забезпечення СРТ має базуватися на основних принципах: системності (картографування регіону як системи); упорядкованості (узгодження картографічного забезпечення стратегій нижчих рівнів зі стратегіями вищого рівня у межах однієї країни); опера-

тивності (підготовка карт у максимально короткі терміни); відкритості (СРТ і карти, вміщені до них, мають бути доступними для широкого загалу); первинної уніфікованості (узгодження географічних основ і математичних елементів карт у межах однієї стратегії).

Кarti можуть слугувати допоміжними матеріалами на всіх етапах стратегічного планування: передпланувальному; визначення цілей і задач розвитку; формулювання сценаріїв розвитку; реалізації стратегії.

На *передпланувальному етапі* відбувається збір даних, оцінка інтегрального потенціалу території дослідження. Перед безпосередньою розробкою стратегії доцільно сформувати базу даних – шари інформації в ГІС, які можуть бути використані на всіх наступних етапах, а також у подальших дослідженнях. Для всебічного ознайомлення з регіоном залучаються як наявні, так і спеціально розроблені інвентаризаційні та оцінювальні карти, значна кількість яких може бути не включена до кінцевого варіанту стратегії. Так, при підготовці Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року [13] для оцінки екологічної ситуації в регіоні було укладено карту «Викиди забруднюючих речовин в атмосферу» (рис. 1).

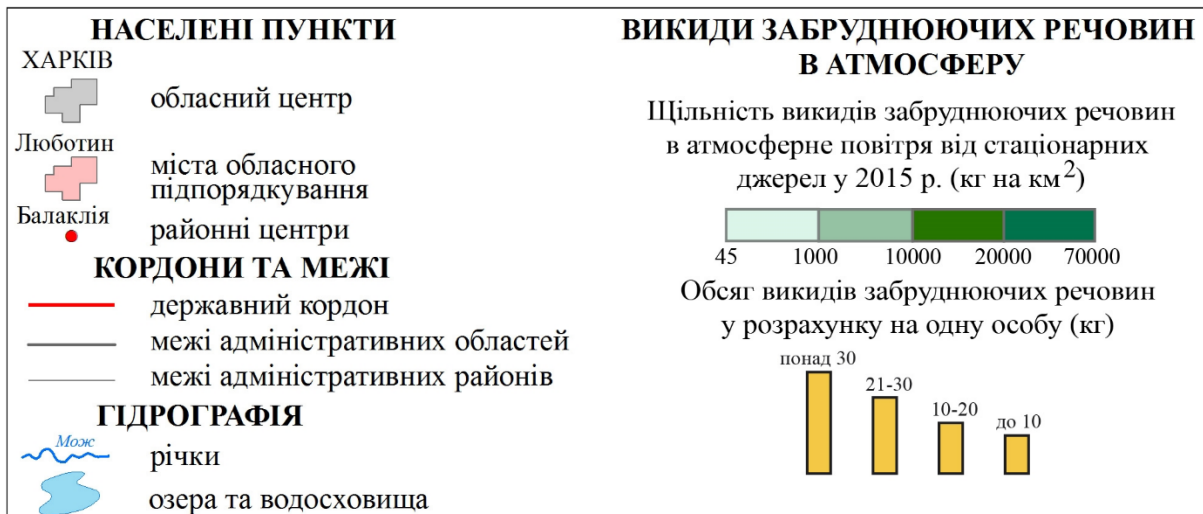

Рис. 1. Легенда карти «Викиди забруднюючих речовин в атмосферу в Харківській області»

На *етапі визначення цілей і задач* необхідний аналіз і синтез об'єктів планування і зв'язків між ними в їх просторово-часовому відображенні, для чого використовуються інвентаризаційні, оцінювальні, рекомендаційні карти. Картографічні твори на даній стадії планувального процесу допомагають обґрунтувати подальше використання території. Наприклад, у Стратегії сталого розвитку Латвії до 2030 року ціль «Розвиток відновлюваної енергетики» проілюстровано картою, легенда якої представлена на рис. 2.

На *етапі формулювання сценаріїв* аналіз стану довкілля дає змогу розробляти різні варіанти розвитку території в залежності від можливостей природи і потреб суспільства та господарства [11, с. 192]. Для кожної реальної соціально-економічної ситуації розглядають не єдиний прогнозний варіант, а різноманітні сценарії розвитку (зазвичай цільовий, інерційний та кризовий) [6, с. 7]. Рекомендаційні та прогнозні картографічні твори виступають інструментами територіального моделювання, допомагають обрати з усіх

можливих сценаріїв оптимальний. Прикладом може слугувати карта «Перспективи розвитку», розроблена для Стратегії соціально-економічного розвитку сел. Пісочин Харківської області на 2017-2020 роки (рис. 3).

На етапі реалізації стратегії для контролю темпів і якості її впровадження доцільно використовувати карти, на яких наочно показана динаміка за певний проміжок часу (як правило, від 1 до 5 років) за показниками, визначеними розроб-

никами як індикатори виконання поставлених завдань. Оскільки відбувається порівняння поточного стану елементів системи регіону з тим, що було зафіксовано на момент розробки стратегії, використовуються ті ж функціональні типи карт, що і на етапі визначення цілей і задач. Приклад легенди моніторингової карти представлено на рис. 4.

Особливості застосування карт на різних етапах розробки СРТ узагальнено у таблиці 1.

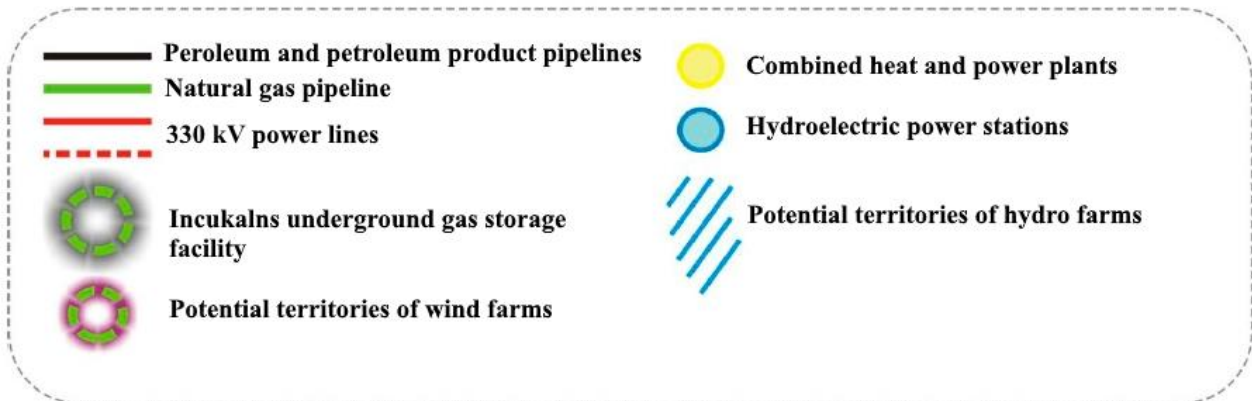

Рис. 2. Легенда карти «Відновлювана та безпечна енергія» [20, с. 49]

Рис. 3. Легенда карти «Перспективи розвитку Пісочинської селищної ради»

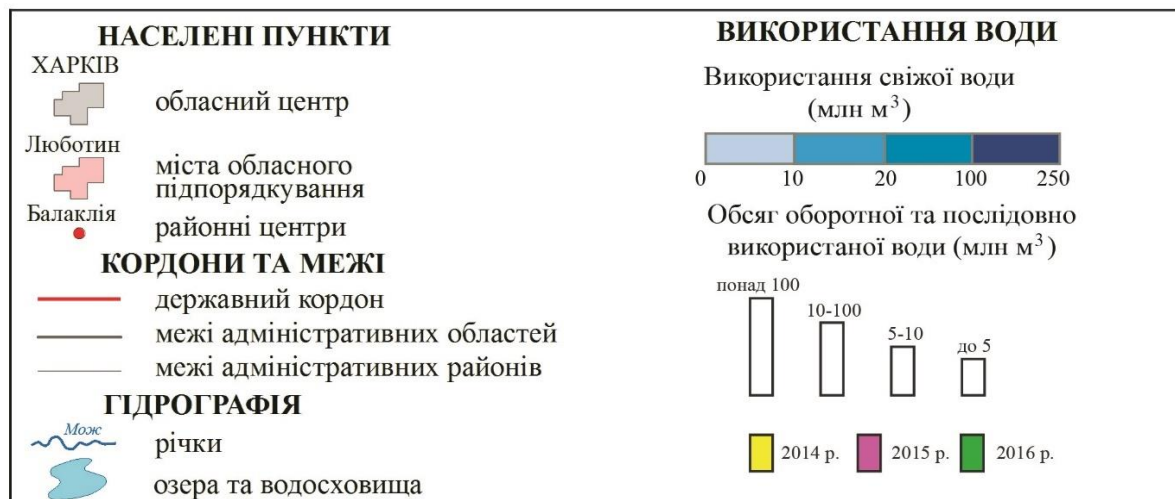

Рис. 4. Легенда карти «Використання води в Харківській області у 2014-2016 рр.»

Особливості застосування карт на різних етапах підготовки стратегій розвитку територій

№	Етап підготовки СРТ	Функціональні типи карт	Тематика і кількість карт
1.	Передпланувальний	Інвентаризаційні, оцінювальні	Оглядові, фізико-географічні, соціально-економічні, екологічні (кількість карт не обмежена)
2.	Визначення цілей і задач розвитку	Інвентаризаційні, оцінювальні, рекомендаційні	Карти, що візуалізують поставлені у стратегії завдання (кожному завданню має відповідати мінімум 1 карта)
3.	Формулювання сценаріїв розвитку	Рекомендаційні, прогнозні	Карти сценаріїв розвитку території (не більше 3)
4.	Реалізації стратегії	Інвентаризаційні, оцінювальні, рекомендаційні	Карти, що відображають динаміку індикаторів виконання поставлених завдань (кожному завданню має відповідати мінімум 1 карта)

Розробка карт для СРТ – молодий напрямок тематичного картографування, для перспективного розвитку якого актуально: - активне залучення фахівців-картографів до формування стратегій; - використання сучасних картографічних творів, зокрема веб-атласів; - уніфікація структури набору картографічних творів для стратегій у межах окремих країн; - розробка методики укладання карт для стратегій розвитку усіх територіальних рівнів.

Висновки. 1. Оскільки карти є не лише наочним і загальнозрозумілим засобом візуалізації даних, а й матеріалом для просторового аналізу і контролю темпів та якості вирішення завдань СРТ, вважаємо їх активне використання у стратегіях актуальним для всіх країн з високим рівнем географічної грамотності населення та багатими картографічними традиціями. 2. Картографічне

забезпечення СРТ доцільно базувати на основних принципах системності, упорядкованості, оперативності, відкритості й первинної уніфікованості. 3. На різних етапах стратегічного планування слушно задіяти всі функціональні типи карт (інвентаризаційні, оцінювальні, рекомендаційні, прогнозні), а саме: •на передпланувальному – оглядові, фізико-географічні, соціально-економічні, екологічні карти для оцінки інтегрального потенціалу регіону дослідження; •при визначенні цілей і задач – до кожного з поставлених завдань доцільно укласти хоча б одну карту, яка ілюструє його зміст; •при виборі оптимального сценарію розвитку території – рекомендується розробляти прогнозні карти; •на етапі реалізації стратегії – необхідно відображати динаміку індикаторів виконання поставлених у стратегії завдань.

Література

1. Баранский, Н. Н. Экономическая география [Текст] / Н. Н. Баранский, А. И. Преображенский. – М. : Государственное издательство географической литературы, 1962. – 283 с.
2. Батуев, А. Р. Атласная информационная система устойчивого развития регионов Сибири [Текст] / А. Р. Батуев // Интерэкспо Гео-Сибирь. – 2006. – Т. 1, №2. – С. 179-188.
3. Батуев, А. Р. О создании атласа Азиатской России [Текст] / А. Р. Батуев, В. П. Петрищев // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2013. – №10 (159). – С. 285-288.
4. Берлянт, А. М. Образ пространства: Карта и информация [Текст] / А. М. Берлянт. – М. : Мысль, 1986. – 240 с.
5. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України [Текст]: монографія / ППРЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України. – Одеса : ППРЕД НАН України, 2012. – 43-87 с.
6. Топчієв, О. Г. Географія перед новітніми викликами і запитами (український аспект) [Текст] / О. Г. Топчієв, В. І. Нудельман, Л. Г. Руденко // Український географічний журнал. – 2012. – №2. – С. 3-10.
7. Пересадько, В. А. Использование картографического метода в исследовании стратегий устойчивого развития стран Европы [Текст] / В. А. Пересадько, Н. В. Попович // Scientific Letters of Academic Society of Michal Valudansky. – 2016. – Т. 4, №1. – С. 136-139.
8. Планування місцевого сталого розвитку. Посібник з формулювання стратегії сталого місцевого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://msdp.undp.org.ua/data/publications/losd_manual_ukr.pdf. – 03.11.2017.
9. Попович, Н. В. Картографічне забезпечення стратегій розвитку областей України на період до 2020 року [Текст] / Н. В. Попович // Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи: матеріали щорічної Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів, присвяченої пам'яті професора Г. П. Дубинського (14-15 квітня 2016 р.). – Х. : ХНУ : Видавництво «Лідер». – 2016. – Вип. 9. – С. 136-138.

10. Руденко, Л. Г. *Картографическое обоснование территориального планирования [Текст]* / Л. Г. Руденко. – К. : Наукова думка, 1984. – 168 с.
11. Рудько, Г. І. *Стратегічна екологічна оцінка та прогноз стану довкілля Західного регіону України: у 2 т. [Текст]* / Г. І. Рудько, О. М. Адаменко, Л. В. Міщенко; за ред. Г. І. Рудька, О. М. Адаменка. – Київ-Чернівці : Букрек, 2017. – Т. 2. – 584 с.
12. *Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://wdc.org.ua/uk>. – 02.11.2017.
13. *Стратегія розвитку Харківської області до 2020 р [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://old.kharkivoda.gov.ua/documents/16203/1088.pdf>. – 15.11.2017.
14. Тикунов, В. С. *Устойчивое развитие территорий: картографо-информационное обеспечение [Текст]* / В. С. Тикунов, Д. А. Цапук. – Москва-Смоленск : Изд-во СГУ, 1999. – 176 с.
15. Яковлева, С. И. *Картографическое обеспечение зарубежных региональных стратегий [Текст]* / С. И. Яковлева // Псковский регионологический журнал. – 2016. – №1 (25). – С. 122-133.
16. Яковлева, С. И. *Региональные карты стратегического планирования [Текст]* / С. И. Яковлева // Псковский регионологический журнал. – 2015. – №23. – С. 98-106.
17. *Atlas of Global Development: A Visual Guide to the World's Greatest Challenges [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/6613>. – 15.11.2017.
18. *Atlas of Sustainable Development Goals 2017 [Електронний ресурс]*. – Режим доступу: <http://datatopics.worldbank.org/sdgatlas/>. – 10.11.2017.
19. *Maps and Sustainable Development Goals [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://icasii.org/maps-and-sustainable-development-goals/>. – 10.11.2017.
20. *Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030 [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/images-legacy/LV2030/LIAS_2030_en.pdf. – 04.11.2017.